Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University The Journal of Social Sciences Institute
e-ISSN: 2822 - 3136
Yıl / Year: 2025 - Sayı / Issue: 67

Hintli Sûfî Muhammed Gavs Gevâliyârî: Tasavvufî Düşüncesinde Aşk ve Muhabbetin Yeri*

Indian Sufi Muhammad Ghawth Gwāliyārī: The Place of Love and Affection in Sufi Thought

İsa YALÇIN
Asist. Prof., Bitlis Eren University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Bitlis, Türkiye
Dr. Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Bitlis, Türkiye
Orcid: 0000-0002-1735-2489 | e-posta: iyalcin@beu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Yalçın, İ. (2025). Indian Sufi Muhammad Ghawth Gwāliyārī: The Place of Love and Affection in Sufi Thought. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 67, 82-93
Yalçın, İ. (2025). Hintli Sûfî Muhammed Gavs Gevâliyârî: Tasavvufî Düşüncesinde Aşk ve Muhabbetin Yeri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 67, 82-93

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi
Received/Geliş Tarihi: November 6, 2024/ 6 Kasım 2024
Accepted/Kabul Tarihi: January 6, 2025 /6 Ocak 2025
Published/Yayın Tarihi: March 18, 2025/18 Mart 2025
Pub Date Season/Yayın Sezonu: March/Mart
Issue/Sayı: 67
Pages/Sayfa: 82-93
Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (İsa YALÇIN).
Conflict of Interest/Çıkar Beyanı
There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.
Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı
This article has one author and the contribution rate of the author is 100 %/Bu makale tek yazarlıdır ve yazarın katkı oranı yüzde 100'dür.
Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0lisansı altında yayımlanmaktadır

* Bu çalışma Prof. Dr. Ferzende İDİZ danışmanlığında 2024 tarihinde tamamladığımız "Hint alt kıtası sûfîlerinden Şeyh Muhammed Gavs ve tasavvufî görüşleri" başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Doktora Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, Türkiye, 2024).

Öz

Hintli sûfî Muhammed Gavs Gevâliyârî, XVI. yüzyıl Hint alt kıtasında tasavvufun önde gelen temsilcilerinden olup, özellikle Şettâriyye tarikatındaki etkisi ve tasavvufî düşüncelerindeki derinliğiyle tanınır. Gavs, Bâbürlüler döneminde yaşamış, dönemin siyasi ve kültürel hareketlilikleri içinde önemli bir mânevî rehber olarak öne çıkmıştır. O, tasavvufi eğitiminde nefs terbiyesinin önemine vurgu yapmış, erken yaşlarda yoğun bir riyâzet sürecine girerek bu yolda ilerlemiştir. Uzun yıllar süren inziva döneminde dünyevî unsurlardan uzak kalarak nefsini terbiye etmiş ve mânevî olgunluğa erişmiştir. Muhammed Gavs, birçok mürid yetiştirmiş ve onları başta Hindistan'ın çeşitli bölgeleri olmak üzere farklı coğrafyalara irşad göreviyle göndermiştir. Böylece, Şettâriyye tarikatının prensiplerini geniş bir alanda tanıtma ve tasavvuf kültürünü yerel halklar arasında yayma misyonunu üstlenmiştir. Ayrıca kendi tasavvufî düşüncelerini ve öğretilerini aktarmak için eserler telif etmiş; bu eserler, Şettâriyye tarikatının Gavsiyye kolunun temel kaynakları olarak sonraki kuşaklar tarafından benimsenmiştir. Bu çalışmalar hem tarikatın etkisini artırmış hem de Gavs'ın mânevî mirasını kalıcı kılarak geniş bir çevrede yayılmasını sağlamıştır. Muhammed Gavs, tasavvuf düşüncesinde aşk ve muhabbet kavramlarına önemli bir rol atfetmiş; ilâhî aşkın, kulun nefsini arındırma ve Allah'a yaklaşma sürecinde önemli bir yer tuttuğunu vurgulamıştır. Ona göre aşk ve muhabbet, insanın içsel yolculuğunu derinleştiren, Hakk ile bütünleşme yolunda vazgeçilmez mertebelerdir. Bu bağlamda gerçekleştirilecek çalışmada, Muhammed Gavs tanıtılacak ve tasavvufî düşüncesindeki aşk ve muhabbet anlayışını ele aldığı eserlerine dayanarak incelenecektir. Özellikle, ilâhî aşkın insan nefsini arındırıcı ve Hak'la bütünleştirici rolü ile muhabbetin mânevî gelişimdeki işlevi ele alınarak Gavs'ın düşüncesinde aşkın nasıl mânevî bir dönüşüm aracı olarak konumlandığı ortaya konulacaktır. Bu çalışmada, Muhammed Gavs Gevâliyârî'nin hayatını ve aşk ile muhabbet anlayışını incelemek için nitel veri analizi yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf, Şettâriyye, Muhammed Gavs, Aşk, Muhabbet.

Abstract

The Indian Sufi Muhammad Ghawth Gwāliyārī is one of the leading representatives of Sufism in the Indian subcontinent in the sixteenth century and is especially known for his influence on the Shattāriyya sect and the depth of his Sufi thoughts. Ghawth lived during the reign of the Bābureans and stood out as an important spiritual guide in the political and cultural movements of the period. He emphasized the importance of self-training in his Sufi education and progressed on this path by undergoing an intense process of asceticism at an early age. During his long years of seclusion, he disciplined his soul by staying away from worldly elements and reached spiritual maturity. Muhammad Ghawth trained many disciples and sent them to different geographies, especially to various regions of India, on a mission of guidance. Thus, he undertook the mission of promoting the principles of the Shattāriyya order in a wide area and spreading Sufi culture among the local people. He also composed works to convey his own Sufi thoughts and teachings; these works were adopted by later generations as the basic sources of the Ghawthiyya branch of the Shattāriyya order. These works not only increased the sect's influence but also made Ghawth' spiritual legacy lasting and spread in a wide circle. Muhammad Ghawth attributed an important role to the concepts of love and love-affection in Sufi thought, emphasizing that divine love plays an important role in the process of purifying the soul and approaching God. According to him, love and love-affection are indispensable levels that deepen the inner journey of human beings and are indispensable on the path of integration with the Truth. In this study, Muhammad Ghawth will be introduced and his understanding of love and love-love in Sufi thought will be analyzed based on his works. In particular, the role of divine love in purifying the human soul and integrating it with the Truth and the function of love in spiritual development will be discussed and it will be revealed how love is positioned as a means of spiritual transformation in Ghawth' thought. In this study, document analysis, one of the qualitative data analysis methods, was used to examine the life of Muhammad Ghawth Gwāliyārī and his understanding of love and lovemaking.

Keywords

Sufism, Shattariyya, Muhammad Ghawth, Love, Love-affection.

Giriş

Muhammed Gavs Gevaliyârî, X/XVI. yüzyılın başları ile ikinci yarısından sonraki dönemde, Hindistan'ın Gevâliyâr, Gucerât ve Agra bölgelerinde yaşamıştır. Şeyhin hayatı, Delhi Sultanlığı'nın dağılması ve mahalli hanedanlıkların ortaya çıkışı ile Bâbür İmparatorluğu'nun kuruluş ve gelişme dönemine denk gelmektedir. Bu süreçte Bâbürlülerin önde gelen hükümdarları, Zahîrüddin Bâbür (1526-1530), Nasîrüddin Hümâyun (ilk hükümdarlığı 1530-1540, ikinci hükümdarlığı 1555-1556) ve Celâleddin Ekber Şah (1556-1605) olmuştur (Gibson, 2007, s. 58). Muhammed Gavs, hayatının büyük bölümünü Bâbürlüler idaresindeki topraklarda geçirmiştir. Dönemin ulemâsının zaman zaman kendisine karşı uyguladığı baskılara rağmen bu topraklarda varlığını sürdürmüştür.

Hint alt kıtası, tarih boyunca kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış, zengin kültürel mirasıyla öne çıkan bir coğrafyadır. Bölge, İslâm, Hinduizm ve Hristiyanlık başta olmak üzere çok sayıda dini gelenek ve inanç sistemini kendi içerisinde barındırmıştır. Farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı bir kültür mozaiği haline gelen Hindistan bölgesinde bu kültür farklılıkların bir arada olması, haliyle bölgenin canlanmasına katkı sağlamıştır. Tasavvufun öğretileri ile yerel kültürel unsurların bir araya geldiği bu ortam, Muhammed Gavs'ın düşünce yapısının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Geniş bir yelpazeye sahip böyle bir coğrafyada Muhammed Gavs'ın yetişmesi, tasavvufî anlamda kendi düşünce dünyasını da zenginleştirmiştir.

Sûfîlerin mensubu oldukları tarîkatların ilke ve prensiplerine riayet ederek, Hint alt kıtasında İslâm'ın yayılmasına önemli bir katkı sundukları genel kabul gören bir görüştür. Bu tarîkatlar, tasavvufun mânevî ve ahlâki öğretilerini esas alarak, bölgedeki topluluklara İslâm'ı ulaştırmışlardır. Hint alt kıtasına intikal eden tarikatlar arasında Çiştiyye, Sühreverdiyye ve daha sonra gelen Şettâriyye öne çıkmaktadır (Haq, 1985, s. 113).[1] Bu tarikatlarının yanında Hindistan'da İslâm'ın yayılması üzerinde önemli etkiler bırakan Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Kübreviyye, Medâriyye, Kalenderiyye ve Ayderûsiyye gibi dinî oluşumlar da yer almaktadır (Knysh, 2000, s. 204; a. mlf., 2011, s. 261; Bekçi, 2023, s. 340-341). Söz konusu tarîkatların bölgedeki etkinlikleri eşit düzeyde olmamış ve bu tarîkatlar tek bir coğrafi alanda toplanmamışlardır. Tarîkatların âdab ve kuralları, farklı zamanlarda ve yerlerde değişkenlik göstermiş; ayrıca popülariteleri de bölgesel farklılıklara bağlı olarak değişmiştir. Özellikle Şettâriyye tarîkatı, Güney Asya kıtasında gerek ilginç öğretileri gerekse Hint kültüründen etkilenmesi sebebiyle Müslüman-Hint mistik düşüncesini mezc etmeleri bu tarîkatın bölgede popülaritesini arttırmıştır. Ancak yayılma noktasında Çiştiyye ve Nakşibendiyye gibi tarîkatların gerisinde kalmıştır. Çiştiyye ve Nakşibendiyye tarîkatları hemen hemen ülkenin dört bir yanında güçlü bir şekilde yayılma örneği gösterirken; Şettâriyye tarikatı bu ölçüde bir genişlemeyi sağlayamamış ve daha çok Gevaliyâr, Mandu ve Ahmedâbâd bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Bu bölgesel sınırlılık, Şettâriyye tarikatının yerel veya bölgesel tarikatlar kategorisinde anılmasına yol açmıştır. Çiştiyye ve Nakşibendiyye'nin geniş çaplı etkisiyle kıyaslandığında, Şettâriyye'nin etkinlik alanının dar olması, onu daha çok bölgesel bir tarikat olarak sınırlamıştır (Knysh, 2011, s. 261).[2] Genel anlamda faaliyetleri ile ister yerel ister uluslararası düzeyde olsun Hint alt kıtasında yer edinen tarîkatların, bölgede canlı ve dinamik bir etki oluşturduğu da bilinmektedir.

Şettâriyye tarîkatının önde gelen isimlerinden biri Muhammed Gavs Gevâliyârî'dir. Tasavvuf dünyasının derinliklerinde ârif bir zât olarak anılan Muhammed Gavs, kendine özgü yaşam tarzı ve düşünceleriyle dikkat çekmiştir. O, ümmî olduğunu belirtmesine rağmen (Nizami, 1996a, s. 403-404) telif ettiği eserlerle de kozmolojik unsurlara da dikkat çekerek mâneviyat dünyasına farklı bakışlar kazandırmıştır. Onun hayat hikâyesi ve eserleri, bugün bile Hint dünyasında birçok kişiye ilhâm veren zengin bir mânevî mirasın parçaları olmuştur.

Muhammed Gavs Gevâliyârî'nin tasavvufî düşünceleri üzerine İslâm ve Batı dünyasında gerçekleştirilen akademik çalışmaların yok denecek kadar az olması, bu çalışmanın önemini daha da artırmaktadır. Özellikle Türkiye'de akademik çevrelerde, Muhammed Gavs'ın yeterince tanınmadığı ve onun tasavvufî mirasına ilişkin kapsamlı bir incelemenin eksik olduğu görülmektedir. Tasavvufun pek çok temel konusuna dair derinlikli görüşler sunmuş olmasına rağmen, akademik literatürde adı ve fikirlerine nadiren rastlanması, büyük ölçüde eserlerinin önemli bir kısmının henüz gün yüzüne çıkmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

[1] Gaborieau, Hint alt kıtasına gelen ilk üç büyük tarîkatın Çiştiyye, Sühreverdiyye ve Kâdiriyye olduğunu, söz konusu bu tarîkatların Delhi Sultanlığı altında ortaya çıktığını, ilk iki tarîkatın sultanlık döneminin başında; diğer tarîkatın ise daha sonra bölgeye geldiğini dile getirir (Bkz. Gaborieau, 2004, s. 200).

[2] Syed Hasan Askari, tarih açısından bakıldığında Şettâriyye tarîkatında yer alan sûfîlerin dinî ve ilmî anlamda önemli yer tuttukları, Mandu ve Kuzey Bihâr'da yakılan mânevî bilgi ışığının sadece Hindistan'ın uzak bölgelerini değil; aynı zamanda dış bölgelerini de aydınlattığı görüşündedir (Bkz. Askari, 1950, s. 151).

1. Muhammed Gavs Gevâliyârî'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Khaliq Ahmad Nizami'nin kaleme aldığı "Gavs, Muhammed" maddesinde, Şeyh Muhammed Gavs'ın 890/1485 yılında Hindistan'ın Gwalior (Gevâliyâr) şehrinde doğduğu belirtilse de (Nizami, 1996a, s. 403) Muhammed Gavs'ın tasnif etmiş olduğu *Evrâd-ı Gavsiyye* adlı eserinde kendi doğum tarihini 907/1501 yılı Recep ayının yedinci günü cuma öğle namazı vakti olarak ifade etmesi dikkate değerdir (Gevâliyârî, 1988; Şettârî, ts., s. 76). Ayrıca Gavs, *el-Cevâhirü'l-hams* isimli eserinde 956/1550 yılında bu eserin revize işlemlerini gerçekleştirdiğini ve o sırada 50 yaşında olduğunu belirtmiştir (Gevâliyârî, 2010, s. 8). Bu birincil kaynaktan elde edilen bilgiler doğrultusunda yapılan hesaplamalar, Gavs'ın doğum tarihinin 907/1501 olduğunu desteklemektedir.

Muhammed Gavs, İranlı meşhur mutasavvıflarından biri olan Ferîdüddin Attâr'ın (ö. 618/1221) soyundan (Brockelmann, 1949, II, s. 550) gelmektedir. Kaleme aldığı meşhur *el-Cevâhirü'l-hams* adlı eserinin dibâce kısmında kendisini şöyle tanıtmaktadır: "Muhammed b. Hatîriddîn b. Bâyezîd b. Hâce Ferîdüddin Attâr..." (Gevâliyârî, 2010, s. 7; Şettârî, ts., s. 4; Ziriklî, 2002, s. 114; Kehhâle, ts., s. 282; Serkîs, ts., s. 1630). Muhammed Gavs'ın isim ve künyesi hakkında bilgi veren farklı kaynaklarda yer yer nisbeler arasında takdim ve tehir yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmacı Muhammed Mes'ûd Ahmed, bazı kaynaklarda Muhammed Gavs'ın nesebi hakkında ciddi hataların yapıldığını da dile getirmektedir (Söz konusu hatalar için bkz. Ahmed, 1418/1998, s. 32).

Genel kanaate göre Muhammed Gavs'ın Ferîdüddin Attâr'ın torunu, babasının Hatîrüddin, künyesinin Ebu'l-Müeyyed, lakabının ise Gavs olduğu görülmektedir. Ayrıca müellifimiz, tabakât kitaplarında "Gavs" lakabıyla nitelenmekte (Mândevî, ts., s. 290; Dihlevî, 1383, s. 506; Harîrîzâde, ts., vr. 13b; Ziriklî, 2002, s. 114) ve halk arasında da "Gavsu'l-Evliyâ" olarak tanınmaktadır (N. Hanif, 2000, s. 234; "Muhammad, Shaikh (1500-1563)", 2001, s. 75). Muhammed Gavs'ın baba tarafından soyu ise Hz. Ali'ye (r.a.) ulaşmaktadır (Ustaoğlu, 2002, s. 110). Bu özellikler, Gavs'ın mânevî etki alanını genişleterek, onu Hint alt kıtasında önemli sûfîler arasında öne çıkarmaktadır.

Muhammed Gavs, genç yaşlarında Allah'a ulaşma arzusunun tüm kalbini kuşattığını ve bu derin arayışla birlikte mânevî disiplinlere yöneldiğini ifade eder. Bu süreçte, özellikle Ankebût Sûresi'nin "Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarf edenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz" (Ankebût, 29/69) âyetinin kendisine umut verdiğini belirtir. Bu âyetin rehberliğinde, riyâzet yoluna adım atan Gavs, mânevî yükselişin ve ilâhî hakikatlere ulaşma çabasının bir yansıması olarak bu yolda ilerlemiştir. Âyetin içerdiği ilâhî vaat, onun mânevî disiplinler aracılığıyla kendini arındırma ve Hak Teâlâ'ya daha yakın olma yolundaki azmini güçlendirmiştir. Ancak Gavs, bu hedef doğrultusunda ciddi bir şekilde çaba göstermesine rağmen maksadının nihâyetine erememiştir. O, kâinat cevherlerinin hakîkatlerini istenilen düzeyde tanıma fırsatı elde edemediğinden *"Ve kuşkusuz onun çabası ileride görülecektir"* (Necm, 53/40) âyetini kendisine dayanak ettiğini belirtmiş ve bu âyetin hükmüyle mükerrer bir şekilde aklının mâna kulağına "sen muradını, muvahhidlerin sultanı Şeyh Zuhûr Hacı Hamîd Huzûr'un nezdinde/ona tâbi olarak aramalısın; zira maksatlarının kapılarını açacak olan anahtarlar, onun telkin ve irşâdının semeresidir" şeklinde fısıldadığını ifade etmiştir.[3] Daha sonra Gavs, bu gaybî müjdeye dayanarak tüm gayretini bu hakiki yol göstericiyi aramaya vakfetmiş, nihâyet Şeyh Hacı Huzûr ile bir araya gelerek onun hizmetine girmiştir. Bu şekilde Gavs, herhangi bir endişeye mahal bırakmaksızın kendi çabası ve matlûbun bulunması olan talep tohumunu meyve verecek bir fidana dönüştürdüğünü; meyve ve sermayesinin kemâle erdirilmesinin gölgesindeki mahrumiyetin zehrinden ve noksanlık kötülüğünün eziyetinden de kurtulduğunu dile getirmiştir. Uzun bir süre şeyhin hizmetinde bulunmuş olan Muhammed Gavs, *"O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içerisine sığdıramaz"* (Bakara, 2/255) âyetinin deryasından bâtınî ilmin cevherleri ve zâhirî ilmin çiçekleri ile şereflendirildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine şeyhinin talebi doğrultusunda uzun bir mânevî yolculuğa çıkmak üzere Çûnâr (Chunar) dağının eteklerine çekilmiştir (Gevâliyârî, 2010, s. 7-8; Mândevî, *Gülzâr-ı ebrâr* (Farsî), ts., s. 335-336; Bedâûnî, 1380, s. 5). Nefsini tezkiye etmek için bu dağ eteklerini mesken edinen[4] Muhammed Gavs,

[3] Fazlullah Şettârî ise kitabında bu durumu farklı nakleder: Muhammed Gavs Gavr bölgesine geldikten sonra Şeyh Ebu'l-Feth Hidâyetullah Sermest'in huzuruna gelerek onunla görüşür. Kendisi büyük bir velî olmasına rağmen Hidâyetullah Sermest'ten biat talebinde bulunur. Bunun üzerine şeyh, Gavs'ın talebinin Hacı Huzûr'un elinde olduğunu, Sârenpûr'a gitmesi gerektiğini ve kendisine ait onda bir müjdesi olduğunu söyler. Hemen akabinde Gavs yola koyulur. Bir süre sonra Gavs, Şeyh Hacı Huzûr'un yanına varır ve ondan biat ister. Bunun üzerine Hacı Huzûr, onun bir yolculuğa çıkması gerektiğini dile getirir. Muhammed Gavs, bu yolun sıkıntı ve meşakkatini hiç düşünmeksizin kabul edip şartları yerine getirir. Daha önce Hacı Huzûr, rüyasında Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) Hacı Huzûr'un yanına uğradığını ve onun önüne Muhammed Gavs'ın simasını gösteren bir kâğıt parçası koyduğunu görür. Ona bu kişinin hidâyet için Allah tarafından gönderilmiş bir sûfî olduğu ve kıyamete kadar bu silsilenin devam edeceği müjdesi verilir. Hacı Huzûr, bu müjde ile uyandıktan sonra çok mutlu olur ve Muhammed Gavs'a mürşidlik yapar (Bkz. Şettârî, ts., 8-12).

[4] Fazlullah Şettârî'nin deyimiyle Muhammed Gavs'ın mesken edindiği bölge, zor ve çok tehlikeli bir yerdir. Onun ifadesiyle bu yerde cinler ve

burada yaklaşık olarak 13 yıl 7 ay gibi uzun bir süre yalnız bir yaşam sürmüş ve zorlu tabiat koşulları altında nefsini terbiye etmiştir. Tek yiyeceği ise çimenler, orman yaprakları ve meyveleri olmuştur.[5] Gavs'ın uzun süre devam eden bu inziva hayatı, onun nefsinin arındırılması ve mânevî disiplinin korunması hususundaki kararlılığını yansıtarak, tasavvufta çile ve riyâzetin ruhsal olgunlaşma üzerindeki önemini de ortaya koymaktadır.

Riyâzet dönemini tamamlamasının ardından şeyhinden hırka giyerek irşad vazifesini devralan Muhammed Gavs, bu aşamadan itibaren tasavvufi rehberlik ve irşad faaliyetlerini kararlılıkla sürdürmüştür. Gevâliyâr'da iken yazdığı *Miracnâme* adlı risalesi, bazı âlimler tarafından İslâm'ın rûhuna aykırı olduğu varsayılan bazı sakıncalı konular[6] içermesi nedeniyle kabul görmemiş (Haq, 1985, 126) ve bu durum, Gavs'ın düşüncelerine yönelik yoğun eleştirilerin doğmasına yol açmış ve kendisi üzerinde ciddi baskılar oluşturmuştur (Bedâûnî, 1380, s. 5; Lâhûrî, 1894, s. 333). O, irşad faaliyetlerini yürüttüğü Gevâliyâr, Gucerât ve Agra'da çeşitli mihne süreçlerinden geçmiş ve bu dönemde farklı zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Ernst, 2013).

Muhammed Gavs, pek çok öğrenci yetiştirmiş ve tasavvufi eğitimini tamamlayan müridlerine irşad yetkisi vererek, onları başta Delhi, Gucerât ve Bengal olmak üzere çeşitli bölgelere yönlendirmiştir.[7] Böylece tasavvufî öğretilerinin Hint alt kıtasında geniş kitlelere yayılmasına katkı sağlamış ve Şettâriyye tarikatının alanını genişletmiştir. Gavs'ın talebelerini bu bölgelere göndermesi, onun mânevî mirasının farklı coğrafyalarda sürdürülmesine imkân tanımıştır.

Muhammed Gavs'ın tarikat silsilesine ilişkin kendi eserleri ve çeşitli tasavvufî kaynaklardan elde edilen bilgilere göre aynı tarikat içerisinde yer alan farklı senetlerin yanı sıra, onun silsilesinin Şettâriyye, Çiştiyye, Firdevsiyye, Sühreverdiyye, Kâdiriyye, Halvetiyye ve Hemedâniyye gibi pek çok farklı tarikatla bağlantılı olduğu görülmektedir (Gevâliyârî, 1988, s. 120-137; Harîrîzâde, ts., vr. 18b-20a). Birden fazla tarikat silsilesini bünyesinde toplayan Muhammed Gavs'ın bu yönüyle *câmi'u't-turûk* bir mürşid olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu yönüyle Muhammed Gavs'ın mânevî rehberlikteki zenginliği, farklı tarikatlardan beslenen bir tasavvufî geleneğe dayandığını göstermektedir.

Muhammed Gavs, ahlâkî nitelikleri ve davranışlarıyla dönemin önde gelen, saygıdeğer sûfî şahsiyetlerinden biri olarak tanınmıştır. Fiziksel yapısı zayıf olmakla birlikte, güler yüzlü ve içten tavırlarıyla bölgede itibar kazanmış; gelen her ziyaretçiyi derin bir saygıyla karşılayarak alçakgönüllülüğünü göstermiştir. Özellikle misafirleri için ayağa kalkması gibi İslâm ahlâkının önemli bir unsuru olan tevazu ve nezaket örneğini göstererek hem halkın hem de önde gelen kişilerin gönlünde yer etmiştir. Meclisleri, Allah ve Resûlü'nün sözlerinin yankılandığı mânevî bir atmosferle şekillenmiş olup, bu toplantılar tasavvufi öğretilerin ve ahlâkî değerlerin canlı bir ifadesi olarak görülmüştür. Hem sıradan insanlar hem de dönemin önde gelenleri, onun bilgeliğine ve mânevî liderliğine saygı duymuş, onun fikirlerine ve öğretilerine değer vermiştir (Şettârî, ts., s. 77).

Muhammed Gavs'ın, Agra'da dizanteri nedeniyle 17 Ramazan 970 (10 Mayıs 1563) tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir (Şettârî, ts., s. 76; el-Hasenî, 1420/1999, s. 408; Nizami, 1996a, s. 403).[8] Gevâliyâr kalesinin altında yer alan Muhammed Gavs'ın mezarının (Nath, 1982, s. 217) olduğu yere inşa edilen türbesi oldukça heybetli bir görünüme sahiptir. Bu türbe, Hint-Müslüman mimarisinde benzersiz bir yapıya sahip olmakla beraber, şeyhin yaşamını karakterize eden hoşgörünün kalıcı bir sembolüdür (Rizvi, 1983, s. 159).

Muhammed Gavs'ın görüşleri, kendisinden sonraki dönemde "Gavsiyye" olarak adlandırılan Şettâriyye tarîkatının bir kolunun ilke ve prensiplerini oluşturmuştur. Bu kol, Muhammed Gavs'ın halifeleri ve mürîdleri tarafından devam ettirilmiştir. Muhammed Gavs'a nispet edilen Gavsiyye koluna dönemin ünlü sûfî ve âlimlerinden Şeyh Vecîhüddîn Alevî, Şah Pîr ve Şeyh Allahbahş gibi şahsiyetlerin katılması, tarîkatın Hindistan'ın Bengal, Gucerât ve Delhi bölgelerinde daha fazla yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur (Nizami, 1996b, s. 404).

hayvanların dışında herhangi bir mahlûkat yaşamamaktadır (Bkz. Şettârî, ts., 23-24).

[5] (Bkz. Şettârî, ts., 23; Bedâûnî, 1380, s. 5; Dihlevî, 1383, s. 507; Çiştî, 1993, s. 1225; Vecîhüddîn Eşref, 2011, s. 654; Kâdirî, 1996, s. 67; el-Hasenî, 1420/1999, 408; Beale, 1881, s. 187).

[6] Yedi kat göğe yükselmesi, Peygamberler ve meleklerle görüşmesi, Hz. Havva ile konuşması, Azrail'i görmesi, ilâhî tahta yükselip Allah'ın azametini seyretmesi gibi... (Bkz. Gevâliyârî, 1988, s. 156-169).

[7] Fazlullah Şettârî, 11. yüzyıla ait *Tekmîlü'l-Îman* adlı yazma bir eserin elinde bulunduğunu ve bu eserde Muhammed Gavs'a bağlı mürid ve halifelerin ayrıntılı bir listesinin yer aldığını belirtir. Şettârî, bu eserden alıntılar yaparak Muhammed Gavs'ın halife ve müridlerinin isimlerini kaydetmiştir (İsim listesi için bkz. Şettârî, ts., s. 67-71; Ahmed, 1418/1998, s. 169-173). Bu eserdeki bilgiler, Muhammed Gavs'ın tasavvufi silsilesinin anlaşılmasına katkıda bulunmakta ve onun irşad faaliyetlerinin Hindistan'daki etkisini gösteren bir kaynak olarak önem taşımaktadır.

[8] Brockelmann, Muhammed Gavs'ın vefat tarihini "970/1562" olarak göstermektedir (Bkz. Brockelmann, 1938, s. 616; a. mlf., 1949, s. 551).

1.2. Eserleri

Şettârîler nezdinde önemli bir yere sahip olan Muhammed Gavs'ın ümmî olduğunu dile getirmesine rağmen (Nizami, 1996a, s. 403-404) tasavvufî düşünce ve uygulamalar üzerine telif ettiği eserlerle birlikte popülaritesi en yüksek seviyeye ulaşmıştır (N. Hanif, 2000, s. 234; "Muhammad, Shaikh (1500-1563)", 2001, s. 75). Tasavvuf konularına yer vermiş olduğu ve farklı hacimlere sahip olan eserleri Şettârî mürîdler tarafından ilgi görmüştür. Hakkında yapılan araştırmalarda kaleme almış olduğu eserlerin adı ve sayıları hakkında birtakım farklı bilgiler de serdedilmiştir. Eserlerinin tamamı, geçirdiği çetin bir riyâzet dönemi ve sonrasında kalem alınmıştır. Eserlerinde kozmolojik temelli birtakım hurûfî ve bâtınî özellikler taşıyan bilgiler ve Hint etkisinden kaynaklı yogik unsurlar mevcuttur. Tespit edilen eserleri ise şunlardır;

***-el-Cevâhirü'l-hams*:** Şettâriyye tarîkatının Gavsiyye kolunun en çok okunan ve tanınan kaynaklarından birisidir (Ayyâşî, 2011, s. 498). Eser, tasavvufî tavır ve uygulamalarını ele alan ve aynı zamanda Allah'ın esmâü'l-hüsnâsı üzerine yapılan meditasyonu kozmolojik temellere dayalı fikirlerle birleştiren bir kitaptır (Schimmel, 1975, s. 355). Ayrıca Şettâriyye tarîkatının ilke ve prensiplerini ihtiva etmektedir. Hint alt kıtasında daha önce ortaya konulan sûfî düşüncesinden farklı tarzda yazılan eser; kerâmet, tılsım ve doğaüstü performans açısından yorumlanarak kaleme alınmıştır (Laskar, 2022, s. 13-14). Kitap, "Cevher" başlıklı beş bölüme ayrılmaktadır: Birinci cevher, âbid olan kimselerin ibâdeti ve onların yolu; ikinci cevher, zâhidlerin zühdü ve zühdün yöntemleri; üçüncü cevher, zâhidlerin okuyacakları duâlar ve onun yöntemleri; dördüncü cevher, Şettâriyye meşrebinin zikir ve amellerinin beyanı ve yöntemi; beşinci cevher ise Hakk'ın vârisleri, muhakkiklerin ameli ve yöntemi hakkındadır (Gevâliyârî, 2010, 9-317; Mândevî, *Gülzâr-ı ebrâr (Farsî)*, s. 338-340). İlgili eserin farklı ülkelerde el yazma nüshaları ve modern baskıları da mevcuttur (Detaylı bilgi için bkz. Ahmed, 1418/1998, s. 147-149; Shoheh, 2018, s. 75-102).

- *Evrâd-ı Gavsiyye*: Tarîkatın ilke ve prensiplerini etraflı şekilde ele alan bir kitaptır (Laskar, 2022, s. 14). Muhammed Gavs, *Evrâd-ı Gavsiyye*'nin bu yolu takip eden kişilere gerekli rehberliği sunduğunu ve sâlikin gelişimi için gerekli olan hususları detaylı bir şekilde açıkladığını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle eserin, mânevî yolculuk içerisindeki kişilere yol gösterici bir kılavuz işlevi gördüğü ve sâlikin bu yolda ilerleme kat edebilmesi için yapılması gereken amelleri de ihtiva ettiğini belirtmektedir (Gevâliyârî, 1988, s. 2-6). Eser, on dereceye ayrılmaktadır: Vürûd-i evrâd, abdest ve nâfileler, oruç, erbaîn ve çilenin müyesser olması, kalbî hatırâtların mahiyetlerinin bilinmesi, cehrî ve hafî zikir, murâkabe ve onun yöntemi, tasavvurât ve tasdikât, esmâ-i ilâhiyyenin zuhûrundaki tenezzülât (dünyadaki yansımaları), hilâfetin tashihi, şeyhliğin adaplarının öğrenilmesi, tarîkat meselelerinin bilinmesi, zâhirî ve bâtınî meselelerinin tashihi, bey'at ve mi'râc hakkındadır (Bkz. Gevâliyârî, 1988, s. 8).

- *Bahru'l-hayât*: Hint Yoga sisteminin ilkeleri ve uygulamalarını esas alan, Sanskritçe dili ile yazılmış ve müellifi belli olmayan *Amrita Kunda* adlı eserin Farsça tercümesi ve tasavvufa uyarlanmış hâlidir (Lâhûrî, 1894, s. 333-334; Haq, 1985, s. 127; Kâdirî, 1996, s. 79; Ethé, 1903, s. 1113-1114; Laskar, 2022, s. 14). Eser, İslâmî tasavvufun perspektifiyle zenginleştirilmiş ve sûfî terbiyesi tarzında işlenmiştir. Özellikle ehl-i bâtın çevreler için önemli bir kaynaktır (Şettârî, ts., s. 75). Yogi ve sannyãsilerin[9] pratikleri, ahlâkı ve mânevî disiplinleri üzerine detaylı bilgiler içeren bu kitap, aynı zamanda sûfî düşünce ve terbiye metotlarını içermekte olan ve bu iki geleneğin birleştirilmesiyle oluşturulmuş bir çalışmadır. Eser, küçük âlemin mârifeti, küçük âlemin te'sîrâtının mârifeti, kalbin (gönlün) niteliklerinin mârifeti, riyâzet ve riyâzet hâllerinin mârifeti, insanın yaratılışı, farklı nefesleri ve onun mahiyeti, bedenin mahiyeti ve onun muhafazası, vehmin niteliklerinin bilgisi, cesedin fesadının mârifeti, ölümün alâmetlerinin zâhir olunması, rûhânî olanların te'sîrâtının beyanı ve âlemin icadı ile ilgili hikâyeler hakkında olmak üzere toplam on bölümden oluşmaktadır (*Bahru'l-hayât*, s. 6-69; Ethé, 1903, s. 1114; Derin, 2021, s. 50-67).

***-Kilîd-i mehâzin*:** Eser, Allah'ın mahlûkatı yaratma sürecinin başlangıcını (mebde) ve dünya hayatının son bulmasının ardından ebedî olan âhiret hayatını (mead) irfanî bir öğreti üzerinden inceler (Bkz. *Kilîd-i mehâzin*, s. 3-9). Hakîkate ulaşmayı, âlemlerin bidâyetten nihâyete kadar olan îcâdının zuhûr bulacağı, müşâhede ve muâyene yoluyla bilginin nasıl hâsıl olacağını bildiren bir kitaptır.[10] Eser, "mâna hazinelerinin anahtarı, lafız yöntemlerinin lambası ve âşıkların aynası" olarak nitelendirilmiştir (*Kilîd-i mehâzin*, s. 3). İçerik açısından üç bölümde ele alınmıştır: Birinci bölüm, mahsûsat (duyu verileri) suretindeki ma'kûlât (aklî bilgiler); ikinci bölüm, rûhun tecellisinin hakîkati; üçüncü bölüm ise velâyet ve nübüvvet hakkındadır. Hâtime kısmı da kıyamet ve onun hâlleri ve mertebelerin keyfiyeti hususunda bilgiler sunmaktadır.

***-İrşâdu'd-damâîr (Damâir ve'l-basâir)*:** Allah'ın aşkla aydınlattığı kalblerin sırlarını ve bu sırların nasıl bir bilinçle

[9] Sannyãsi: Bu terim, dünyevî bağları ve kişisel arzuları geride bırakarak mânevî arayışa adanmış bir kişi için kullanılır. Bu kişi, kendini spiritüel hedeflere ve özbenliğin gerçek doğasının anlaşılmasına adar. Onun yaşamı, içsel huzurun, bilgelik ve kurtuluşun (moksha) peşinde olan bir yolculuktur. Kişi için amaç, dünyevî isteklerden uzaklaşarak daha yüksek bir bilinç durumuna ulaşmaktır (Radhakrishnan, 1922, s. 19; Olivelle, 1981, s. 265).

[10] Bu ifadeler, şeyhin rüyasında Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) kitap ile ilgili düşünceleridir. (Bkz. *Kilîd-i mehâzin*, s. 7).

keşfedileceğini konu edinmiştir. Bu eserin odaklandığı ana konular, vahdâniyyetin sırları, aşkın durumları ve aşkla ilgili mânevî hâller, ahadiyyetin sırları, ışkiyyet hâlleri, bazı makâmât ve hikmetlerdir. Müellifin ifadesine göre bu eser, talep üzerine yazılmış ve bu talebi yerine getirirken herhangi bir genişleme ya da kısaltma yapmaksızın, sadece konunun özüne sâdık kalınarak kaleme alınmıştır. Bu kitapta yer alan her bir bölüm, kendi içerisinde farklı konu başlıklarına ayrılarak detaylı bir şekilde işlenmektedir. Bu bölümlerin amacı, okuyucunun konuya dair şaşkınlığına ve hayretine daha derin bir anlayış kazandırmaktır. Ayrıca yolunu şaşıranların ve şaşkınlık bataklığından çıkması için bu eserin kaleme alındığı belirtilir (*İrşâdu'd-damâir*, s. 82-83).

***-Miracnâme*:** Muhammed Gavs'ın en çok tepki çeken ve eleştirilere mâruz kalan (Ahmed, 1418/1998, s. 156) eseri *Miracnâme* adlı risâledir (Zamani & Hashemi, 1393, s. 410). Eser, Muhammed Gavs'ın Bâyezid-i Bistâmî'nin mi'râc ufkuna yükseldiği ve melekût âlemini geçip Hak Teâlâ ile görüştüğü bahsine benzer bir şekilde göğe yükselişini anlatmaktadır. Eserde Şeyh Muhammed'in çok sayıda Peygamber ve evliyâ ile karşılaşmasına dair bilgiler ve iddialar mevcuttur. Şeyh tarafından ileri sürülen bu iddialar bazı çevrelerce kabul görmemiştir (Rizvi, 1983, s. 157-158).

***-Kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz*:** Allah'a "nâfile" ve "farz" olan ibâdetlerle yaklaşmanın öneminden bahseden küçük hacimli bir risâledir. Risâle, sâdık olan tâlibin Allah'ı kendi bâtınında araması ve Hak Teâlâ'yı tanıması gerektiğine dikkat çekmektedir. Sâlikin saf aşka ulaşmak için tezkiye, tasfiye, tecliye ve tahliye makâmâtlarından geçmesi gerektiği belirtilmektedir. Eserde yer alan tasavvufî düşünceler âyet ve hadîs-i şeriflerle desteklenmiştir (Bkz. Gevâliyârî, 2021, s. 5-53).

***-Kenzü'l-vahde (Kenzü't-tevhîd)*:** Muhammed Gavs'ın tasnif etmiş olduğu son eseridir ve eserde tevhîd, keşf ve hakiki îmân gibi konular işlenmektedir (Ahmed, 1418/1998, s. 160; Zamani & Hashemi, 1393, s. 410).

Yukarıda adı geçen eserlerin yanı sıra Fazlullah Şettârî, *Cevâhirü's-seb'a, Risâletu's-sağîr*, *Şerh nûr nâme*, *Rafi'u'd-derecât, Sebîlü'l-muhakkikîn ve'l-meczûbîn*, *Husnü'l-ahlâk* (Şettârî, ts., s. 75); Muînüddin Ahmed, *Kenzü'l-vâsılîn* (Ahmad, 1963, s. 281); Khaliq Ahmad Nizami'nin *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde yazdığı "Gavs, Muhammed" maddesinde de *Teshîrü'l-kevâkib* ve *Tezkiretü'l-evliyâ'* adlı eserlerini Muhammed Gavs'a ait olduklarını söylemektedir (Haq, 1985, s. 124; Nizami, 1996a, s. 403).

2. Muhammed Gavs'ın Tasavvufî Düşüncesinde Aşk ve Muhabbet

İslâm düşüncesinde aşk, tasavvuf erbabının üzerinde sıkça durduğu, tanımı ve incelikleri hususunda farklı görüşlerin serdedildiği bir konu olmuştur. Tasavvufî düşüncenin temel dinamiklerinden birisi olan ve rûhta oluşan Allah sevgisini ifade etmek için kullanılan "aşk" kavramı, Arapça'da sarmaşık anlamına gelen "ışk" (عشق) kelimesinden türetilmiş (İbn Manzûr, ts., 2958), genel anlamda aşırı sevgi ya da sevginin en ileri derecesi (Isfehânî, 1983, s. 332; Hakîm, 2004, s. 302; Cerrâhî, 2013, s. 29), sevgide ya da muhabbette sınırı aşma ('Acem, 1999, s. 641; Bedevî, 1962, s. 60; İbnü'l-Arabî, 2008, s. 173) gibi mânalarda kullanılmıştır. Aşk, Allah'ın cemâlini herhangi bir perde olmaksızın müşâhede etmeyi ve sevgiliyle olan aşkın ebediyete uzanan bir bütünlüğe erişmesini sağlayan bir mertebedir (Smith, 1991, s. 127). Başka bir ifadeyle kalbin kabararak muhabbet edeni ve edileni fânî edecek seviyede şiddet kazanmasıdır. Bu mertebedeki kişi, herhangi bir isim, resim, nitelik ya da vasıfla sınırlanamayacak sırf zât-ı mahz-ı sırftan ibarettir (Cîlî, 2002, s. 156).

Mutasavvıfların büyük çoğunluğu Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *"İman edenler ise en çok Allah'ı severler"* (Bakara, 2/165) âyetine dayanarak "aşk" kelimesinin yerine genel itibariyle hubb (sevgi) ya da muhabbet kelimesini kullanırlar. Tasavvufî düşünce içerisinde aşk, yakıcı özelliği olması hasebiyle ateşe; sarhoş edici özelliği ile şaraba ve çıldırtıcı özelliği olması itibariyle de deliliğe benzetilmektedir (Uludağ, 2012, s. 49). İslâm düşünürlerinden olan Gazzâlî, Allah için duyulan muhabbeti, derecelerin en üstünü ve makâmların sonu olarak nitelendirmektedir (Gazzâlî, 1957, s. 286). Maddî ve mânevî hastalıkların devası olarak görülen Allah aşkı, tasavvuf erbabına göre insan vücûdunu saran benlik, kötülük, çirkinlik ve yokluk gömleğini yırtacak tek kudrettir (Rifâî, 2000, s. 10). İbnü'l-Arabî bu sevgiyi, insanı tamamen kuşatan ve onu sevdiğinden başka her şeye karşı körleştiren bir hâl olarak görür. Ona göre bu hakîkat, rûh ve bedenin bütün parçalarına yayılır. Onda Allah dışında bir başkasının girebileceği bir yer kalmaz. Artık konuşması, duyması, görmesi O'nunla olur ve sevdiğini her surette görür (İbnü'l-Arabî, 2008, s. 211).

Muhammed Gavs'ın düşüncesinde kişi tam anlamıyla kendini bilirse Rabbini de bilir. Allah'ı tanıyan Allah'ın dışındaki hiçbir şeyi kabul etmez. Vahdet deryasında ondan başka bir şey yoktur. Kişi kendisinden fânî olduğunda onda muhabbet peyda olur (*Kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz*, s. 28). Allah insanın gönlünde 'ademden gelen bir nûr yakar ve rûh suretinde gelen bu nûr, insanın kalbini aydınlatır (*İrşâdu'd-damâir*, s. 88). Muhabbet galebe ettiğinde de onun adı aşk olur. Muhabbet mertebesi, aşktan önce gelir. Kişi ilk önce muhabbet, sonra âşık, ondan sonra da mâşukluk makâmına erişir ve bu makâmı geçtikten sonra saf aşka ulaşır. Bu makâmların elde edilmesi için de tarîkat mürşidleri bazı mertebeler koymuşlardır. O mertebeler ise şunlardır: tezkiye, tasfiye, tecliye ve tahliye (*Kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz*, s. 28-29).

Tezkiye, nefis; tasfiye, kalb; tecliye, rûh; tahliye ise sır ile ilgilidir. Bu yolculuğun her aşaması bir öncekinden daha derindir ve her bir aşamada sâlik, nefsinden biraz daha sıyrılıp Hakk'a daha da yaklaşır. Tezkiye, kötü ahlâkları yani makbul olmayan ahlâkî vasıfları uzaklaştırmaktır. Bunun için yapılması gereken az yemek, az konuşmak, az uyumak ve insanlarla az haşir neşir olmaktır. Tasfiye, kalbi zikir ve murâkabe ile cilâlamaktır. Başka bir ifadeyle tasfiye, kalbin saf hâle getirilmesi sürecidir. Kalb, mânevî merkezdir ve bu mertebede sâlik, kalbini dünyevî kirliliklerden arındırarak zikir ve murâkabe ile parlatır. Tecliye, rûhun Hakk'ı müşâhede etmesidir. Celâli ve cemâli tecellilerin nûrları bu makâmdadır. Sâlik kendi rûhu ile bunları müşâhede eder. Burada rûh, kalb üzerine zuhûr eder. Bu makâm, sâliklerin çoğunun içinde kaldığı bir makâmdır. Dolayısıyla bu menzilden sonra kişi kanaat etmemeli ve durmamalıdır. "Evliyâların kalblerinde sükûn haramdır" düsturuyla ileri bir makâma geçmesi gerekmektedir. Tahliye, kişinin tamamen kendisini kendisinden hâli etmesi yani ne yaptığı ne dediği ya da ne işittiği gibi şeylerden kendisini boşaltmasıdır. Bu makâm, mahv içinde mahv; tams içinde tams ve varlıkta yok olmaktır ki bu âlem renksiz, gecesiz, şeysiz ve zıtsızdır. Bu bâtınî âlemde seyretmenin nihâyeti yoktur, en son varılacak yer ise zuhûr-u ayndır (*Kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz*, s. 29-30). Öyle anlaşılmaktadır ki tahliye mertebesi, tam bir teslimiyeti ifade eder. Bu aşamada sâlik, tamamen nefsinden arınır ve Allah'ın irâdesine tamamen teslim olur. Bu bir boşluk hâli değil, aksine tam bir doluluk hâlidir; çünkü bu safhada kişi, kendi irâdesini değil; ilâhî irâdeyi yaşar.

İnsana emanet edilen sıfatlar, Allah'ın yarattığı en değerli varlık olmasına işaret eder; ancak bu emaneti îfâ etmek ve ona sâdık kalmak büyük bir sorumluluk gerektirir. Bu sorumluluğu yerine getirmek için de sâlike birtakım görevler düşmektedir. Bu konuda Muhammed Gavs, sâlikin; günahlardan ve hıyanetten uzak durması, Allah'a tam bir teslimiyetle yürümesi, bu yolda kişinin kalbini tasfiye etmesi, yani dünyevî arzularını ve kirliliklerini temizlemesi, mâsivallah'tan olan her amelinin kesafetinin kirliliğinden arınması ve aşkın güneşi olsun diye bâtıl aynasını cilalaması gerektiği hususunda tavsiyeler sunmaktadır (Gevâliyârî, 1988, s. 2).

Onun nazarında doğru yolu bulabilmek için, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşantısına, sözlerine ve hâllerine uygun hareket etmek esastır. Bu bağlamda hidâyeti iki şekilde bilmek mümkündür: Birincisi, kişinin kendi fiil, söz ve hâliyle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uyup uymadığına bakarak; ikincisi ise mânevî yolculukta nihâyete ulaşmadan sürekli seyrini devam ettirerek. Eğer bir sâlik, seyrin bir nihâyetini görüp orada durursa, bu onun sapıklık içinde olduğunun bir göstergesidir. Gerçek yol, nihâyetsiz bir seyrüsülûk gerektirir. Bu yolda, rehber olmadan gerçek aşk ve hidâyete ulaşmak mümkün değildir (*Kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz*, 35-36). Bu sebepten sâlikin kendi irâdesini mürşidinin irâdesine teslim etmesi ve onunla bir bütün olması gerekir. Bu şeriatın, tarîkatın ve hakîkatin üç basamağında ilerlemenin anahtarıdır (Gevâliyârî, 1988, s. 124).

Muhammed Gavs muhabbeti, "kişinin nefsini sevgilisine kurban etmek için gönülden bağlanması" şeklinde niteler. Muhabbette kişinin nefsini O'nun dışındaki her şeyden men etmesi gerektiğini ifade eden Gavs'a göre sevginin kaynağı zâttan kaynaklanıyorsa bu sevgi "zâtî"; herhangi bir tesirden kaynaklanıyorsa "fiilî"; zât veya fiil dışında bir sebepten kaynaklanıyorsa "hâlî" olarak isimlendirilir (Gevâliyârî, 2010, s. 291). Bu ayrım, muhabbetin yalnızca bir his değil, farklı dereceleri ve kaynakları olan bir ruhsal bağlanış biçimi olduğunu ortaya koyar.

Gavsiyye düşüncesinde muhabbet hâlini yaşayan birisi ya sahv ya da sekr hâlindedir. Bunlardan bazıları zâhiren ayık görünmekle beraber -yani ayıklık hâli daha baskındır- sekr hâlindedir. Bazıları da zâhiren -mânevî- sarhoşluk hâli/sekr ile beraber ayıktırlar. Ancak şüttâr yolunu yaşayan muhabbet ehli kimseler bu iki hâlden herhangi birisini yaşamazlar. Bilakis bu hâl onlara ait özel bir durum olmakla beraber devamlı bir şekilde Allah (c.c.) ile birlikte olup hiçbir şekilde O'ndan ayrı olmazlar. O'nun sevgisini tattıklarından dolayı hiçbir şeye ihtiyaçları yoktur. Onların yüzleri halka değil; Hakk'a dönüktür (Şinnâvî & Şeyhân, 1443/2021, s. 11).

Muhammed Gavs'ın düşüncesinde şeriat ritüellerini samimiyetle yerine getiren veya bu yolda sabit kalan kişide, eşyaların hakikatini gören "basîret gözü" açılır ve kişi, olayların ardındaki ilâhî sırları idrak etmeye başlar. Bu tecrübe, kişinin Allah'ın indindeki kutsal alanına ulaşmasını sağlayarak kendinden geçmesine ve ilâhî aşkın belirtilerinin görülmesine vesile olur. Gavs, aşkın mahiyetini sınır tanımayan ve aidiyeti olmayan bir hâl olarak tanımlar; en mükemmel derecesine ulaştığında aşk, kendi gerçek mahiyetini ortaya koyar. Ona göre aşk, her kişide farklı anlam ve biçimlerde tezahür edebilir ve bu mertebeye erişen kişi için tüm varlıkların zâhirî yüzleri silinir, yerine ilâhî hakikatin bâtını açığa çıkar (*İrşâdu'd-damâir*, s. 83).

Muhammed Gavs'ın görüşüne göre aşk, kalbe düşen ve mâşuk dışında kalbteki her şeyi yakan bir ateş, her iki dünyada da hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, süslü iki surete sahip ve tahtta oturan yüce bir padişah şeklinde nitelenmiştir. Söz konusu iki suretten birincisi; denizin dibindeki sedefin içinde yer alan bir incidir. İkinci suret ise kaza ve kaderin yayında denizin dibindeki eşsiz inciyi ele geçirmek için onu hedef alan bir oktur; ama ele geçirilemez. Kişi kendisini tam bir şekilde dünyanın istek ve arzularından vazgeçirip, dünyayı bir tarafa itmediği ya da ondan tamamen inkıta etmediği sürece sedefteki inciye ulaşması mümkün değildir. O denizin dibine dalacak ki sedefin sırrına ulaşabilsin. Aşk bir dalgıç gibi her yere dalmalıdır. Kim

sedefin içindeki o aşka ulaşırsa artık kaza ve kaderin attığı ok onun kalbini parçalar. Böylece iyilerin mükafatı her zaman bu hâl olmuştur (*İrşâdu'd-damâir*, s. 83).

O, harama yönelten dürtülerden ilâhî aşka kadar uzanan geniş bir yelpazede sâlikin farklı türden hâtırlarla (şeytanî, nefsânî, melekî, rahmânî) karşı karşıya kaldığını dile getirir. Ona göre şeytanî hâtır, harama sürükleyen dürtüler olup kişiyi şeriata muhalif olan şeylere meylettirir. Nefsânî hâtır, her ne kadar helal olsa dahi lezzet ve şehevâta insanın meyl etmesi ya da arzulamasıdır. Melekî hâtır, ibâdet, taat ve güzelliklere yönlendiren; Rahmânî hâtır ise kişiyi ilâhî aşk, mârifet, muhabbet, vecd, şevk ve zevk gibi yüksek mânevî mertebelere ulaştıran hâtırdır (*Kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz*, s. 29-30). Muhammed Gavs, aşk yolunda ilerleyen sâlikin karşılaştığı her hâtırın kaynağını ayırt etmesinin, ilâhî aşka ulaşmada bir gereklilik olduğunu vurgular. Bu ayırt edebilme yetisi, sâlikin şeytanî ve nefsânî dürtülerin etkisinden uzaklaşarak melekî ve rahmânî hâtırlara yönelmesini, böylece mânevî olgunlaşma ve hakikate ulaşma sürecinde istikrarlı bir yol tutmasını sağlar.

Gavs'a göre aşk, bir şarap gibidir. İnsan o şaraptan bir yudum içse herhangi bir alâmeti olmaksızın perişanlıktan kurtulur.[11] O, aşkın mürekkebine iştiyak duymakta ve aşk, onu celbetmektedir. Aşkın deryası, öyle bir denizdir ki onun dalgaları insanı yutar. Ancak bu denizde ne gemi ne de kaptan vardır. Seven kişi ya da âşık, muhabbeti yeniden elde ettiğinde en güzel insanın güzelliği ile zâtın mertebeleri kendisinde zûhur bulur. Açık bir biçimde onda göz oluşur ve muhabbetin bereketine dönüşür. Oluşan bu gözde her şeyin siyah ve beyaz olduğu iki sıfat vardır. Gözdeki beyazlık, mahbûbun/maşûkun; siyahlık ise seven ya da âşığın sıfatıdır (*İrşâdu'd-damâir*, s. 84). Gözdeki beyazlık ve siyahlık, sevgilinin ve âşıkın birbirine zıt; aynı zamanda birbirlerini tamamlayan sıfatları ifade eder.

Muhammed Gavs'ın düşüncesinde "ibret kalbi," aşık ile maşukun aşkının tezahür ettiği ve ilâhî güzelliklerin kendini gösterdiği özel bir mânevî makam olarak öne çıkar. Bu kalb, tüm ilâhî sıfatların kapsayıcısıdır; içinde aşkın ve hakikatin yansımaları açığa çıkarak âlemi kucaklar. İbret kalbi, ilâhî sıfatlarla aydınlanmış, aşkın tüm safhalarının tezahür ettiği bir ayna misali, varlığın özündeki güzellikleri keşfeden bir alan olur (Gevâliyârî, 1988, s. 48-49). Buradan hareketle ibret kalbinde açığa çıkan bu aşk, insanı derin bir tefekkür yolculuğuna davet etmekte ve böylece kâinatın anlamını ve sırrını seyrettirmektedir.

Muhammed Gavs'a göre âşık ve mâşuk, aşkın yüce güzelliğinde birleşir; bu ikilik, kul ile Allah arasındaki perde olan "aşk" aracılığıyla aşılır. Kişi, bu perdeyi geçtiğinde gören ve görülen yalnızca Hak Teâlâ olur, böylece kulun varlığı fâni hâle gelir. Bu makamda kişi, "Ben mevcudum, sen gâibsin; sen varsın, ben ise yokum" diyerek kendini yalnızca ilâhî varlıkta bulur. Aşk, kahr ve lutuf gibi zıt nitelikler taşır; bu nitelikler birbirinden habersiz olsalar da ikisini de var eden Allah'tır. Allah bu tek maksat etrafında "bâtın" ve "zâhir" olarak tecelli eder ve böylelikle her zerrede aşkın cazibesiyle kendini açığa vurur. Yani aşk, farklı şekillerde tezahür eder ve kapalı olan her sırrı aşikâr kılar. Diğer bir ifadeyle aşk makamına erişen bir kimse için hiçbir sır, gizli kalmaz; bu mertebede âşık, hem seven (mûhib) hem de sevilen (mahbûb) olarak ilâhî bir bütünlük kazanır. Aşk, tüm sıfatları kendinde toplar ve bu makamda sabit hale gelir. Bu bağlamda aşk zamandan ve mekândan bağımsız bir özellik taşır; insan biyolojik olarak yaşlanabilirken, aşk her daim canlılığını korur ve diri kalır. Böylece aşk, insan ruhunda süreklilik arz eden ilâhî bir mevcudiyet olarak kendini gösterir (*İrşâdu'd-damâir*, s. 85-87).

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen *"Artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir."* (Kâf, 50/22) âyeti Muhammed Gavs'ın tasavvufî anlayışına göre insanın seyrüsülûkünde aşk ve mârifet yolunda ilerlediği aşamayı simgelemektedir. Bu bağlamda aşkın ateşi ile yanan kişi, nefis içerisindeki perdeleri kaldırmış ve her mertebedeki ilâhî sırları keşfetmiştir. Bidâyet ve nihâyet hâlleri ortadan kalkmış, ebedî ve ezelî bir hâle bürünmüştür. Onun nazarında rûhun sureti aşkta apaçık olmuştur (*İrşâdu'd-damâir*, s. 86; *Kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz*, s. 31).

Netice itibariyle müellifimizin düşünce sisteminde aşk ve muhabbet kavramı, insanın mânevî dönüşüm ya da ilâhî birliğe ulaşma sürecini anlatan, insanın gerçek varoluşun sırrına ulaştıran ve kendi özünü keşfetmesini sağlayan derin bir anlam taşımaktadır.

Sonuç

Muhammed Gavs Gevâliyârî, Şettâriyye tarikatının Hindistan'da yayılmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamış, tarikat kolunun özgün ilkelerini belirginleştirmede öncü sûfîlerden biri olarak öne çıkmıştır. Şettâriyye içindeki konumu, onun yalnızca bir tasavvuf lideri değil, aynı zamanda tarikatın rûhânî kimliğini oluşturan ve bu kimliği geniş bir coğrafyada

[11] Muhammed Gavs'ın düşüncesinde kişi, aslî aşk ile birleşmediği ve vasılî hükümleri ya da beşeriyet hükümlerini ortadan kaldırmadığı sürece hakîki olan zâtı tanıyamaz. Bu aşamada beşerî sıfatlar ona engeldir. Mânevî yolculukta sâlik, bu sıfatlardan kurtulmadığı müddetçe kendi hakîkatinin aslını göremez ve aslî aşk ile mümtaz olamaz. Dolayısıyla sağlam bir aşk olmaksızın kişinin dünyevî işleri temiz değildir (*Kilîd-i mehâzin*, s. 53).

tanıtan bir rehber olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Muhammed Gavs'ın tasavvufi düşüncesinde aşk ve muhabbetin önemli bir yere sahip olduğu bu çalışmada elde edilen veriler ışığında görülmektedir. O, aşkı insanın Hakk ile bütünleşme sürecinde en etkili mânevî araçlardan biri olarak değerlendirmekte ve bu yolda ilerleyen sâlikin, dünyevî bağlardan sıyrılarak ilâhî hakikate ulaşabileceğini savunmaktadır. Onun düşüncesinde aşk, insan ruhunun ilâhî olana yönelme arzusunun ifadesi olup bu yönelme süreci, nefsin arındırılması ve mânevî olgunluğa ulaşılması açısından mânevî bir tecrübe sağlamaktadır.

Muhammed Gavs'ın bağlamında aşk, insanın Allah'a ulaşma yolculuğundaki en yüksek mertebe olarak insanın mânevî yolculuğunun merkezinde görülmektedir. Aşk, sadece bir duygu değil, sâlikin nefsini tamamen terk etmesini, Allah'a vâsıl olmasını ve dünyevî arzularından arınmasını sağlayan güçlü bir bağdır. Muhabbetle başlayan bu yolculuk, aşk ve mâşukluk mertebelerine eriştikçe derinleşir; sonunda ise kişi kendisini tüm varlık âleminden soyutlayarak Allah'ın varlığı ile dolmuş bir hâlde bulur. Bu, insanoğlunun yeryüzündeki yolculuğunda ilâhî huzur ve anlam arayışına ulaşma çabasının en yüce formudur. Gavs'ın anlayışında aşkın nihai gayesi, ilâhî huzura erişmek için her türlü zorluğa göğüs gererek mânevî olgunluğa ulaşmaktır; bu, kişinin kendini bütünüyle aşka adaması ve kaderin getirdiği her şeyle yüzleşmesiyle mümkündür.

.

Kaynakça | References

'Acem, R. (1999). *Mevsû'atu mustalahâti't-tasavvufi'l-İslâmî*. Mektebetü Lübnan Nâşirûn.

"Muhammad, Shaikh (1500-1563)" (2001). *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh*. (Ed. N. K. Singh), (Cilt. IV, ss. 75-76). A.P.H. Publishing Corporation.

Ahmad, Q. M. (1963). *History of the Shattari Silsilah.* [Thesis Submitted fort the Degree of Doctor of Philosophy, Aligarh Muslim University]. Aligarh.

Ahmed, M. M. (1418/1998). *Hazret Şâh Muhammed Gavs Gevâliyâri (rihâlât ve âsâr)*. (İkinci Baskı). Pakistan İslâm Cumhuriyeti (Karaçi), İdâretü Mesûdîye.

Askari, S. H. (1950). A Fifteenth Century Shuttari Sufi Saint of North Bihar. *Proceedings of the Indian History Congress*, (13), 148-157.

Ayyâşî, Ebû Sâlim b. Ebî Bekr es-Sicilmâsî Abdullah b. Muhammed (2011). *er-Rihletü'l-'ayyâşiyye li'l-bikâil hicaziyye*. Cilt. I-II. (A. F. Mezidî, Thk.). Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Beale, T. W. (1881). *The Oriental Biographical Dictionary*. The Asiatic Society of Bengal.

Bedâûnî, A. (1380). *Müntehabü't-tevârîh*. Cilt. III. (Mevlevî Ahmed Ali Sâhib, Tsh.). Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî.

Bedevî, A. (1962). *Şehîdetü'l-aşki'l-ilâhî Râbiatü'l-'Adeviyye*. Mektebetü'n-Nahdati'l-Mısriyye.

Bekçi, S. (2023). *Yemen'de Tasavvuf (Bâ Alevî Tarikatı)*. İlâhiyât Yayınları.

Brockelmann, C. (1938). *Geschichte der Arabischen Litteratur*. II. Ek Cilt. (Zweiter Supplementband). E. J. Brill.

Brockelmann, C. (1949). *Geschichte der Arabischen Litteratur*. II. Cilt. (Zweiter Band). E. J. Brill.

Cerrâhî, Safer el-Muhibbî (2013). *Istılâhât-ı sofiyye fî vatan-ı asliyye/Tasavvuf Terimleri*. (D. Çakır Baş, Haz.). Kırk Kandil Yay.

Cîlî, A. (2002). *İnsân-ı Kâmil*. (İkinci Baskı). (A. M. Tolun, Terc.). İz Yayıncılık.

Çiştî, A. (1993). *Mirâtü'l-esrâr*. (Mevlânâ el-Hâc, Thk.). Ziyâu'l-Kur'ân.

Derin, S. (Haz.). (2021). *Tasavvuf ve Budizm İlişkilerine Dair Bir Risale: Havz-ı Hayat*. Paradigma Akademi.

Dihlevî, A. M. (1383). *Ahbârü'l-ahyâr fî esrâri'l-ebrâr*. (Alîm Eşref Han, Tsh.). Encümen-i Âsâr-ı Mefâhir-i Ferhengi.

Ernst, C. W. (2003). Şettâri Sufîlikte Mihne ve Temkin Tavrı. (U. M. Kılavuz, Çev.). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, 12 (1), 345-364.

Ethé, H. (1903). *Catalogue of Persian Manuscripts in the Library of the India Office*. Vol. I. India Office.

Gaborieau, M. (2004). Hint Alt-Kıtası'nda İslam Tarîkatları -Etnolojik Bir Yaklaşım-. O. Türer, (Terc.). *İslâm Dünyasında Tarîkatlar (Gelişmeleri ve Aktüel Durumları)*. (ss. 195-255). Sûf Yayınları.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (1957). *İhyâ'u ulûmi'd-dîn*. Cilt. I-IV. (Bedevî Tabâne, Thk.). Maktaba Kiryate Fûtra.

Gevâliyârî, Muhammed Gavs (1988). *Evrâd-ı Gavsiyye*. (Ğ. M. Ferîdî, Terc.). Medine M.A. Cinnah.

Gevâliyârî, Muhammed Gavs (2010). *el-Cevâhirü'l-hams kitâbün yebhasü fî esrâri'l-ibâdeti ve't- telâsimi ve'l-ahvâli ve'l-makâmâti ve ma'rifetüllahi Te'âlâ*. (Âsım İbrâhîm el-Keyyâlî el-Huseynî eş-Şâzilî ed-Derkâvî, Thk.). Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Gevâliyârî, Muhammed Gavs (2021). *Kurb-i nevâfil ve kurb-i ferâiz*. (Muhammed Riyad Ahmed Saidî, Thk. ve İbn İshak Seyfullah Hezârevi, Terc.). Cemâ'atü Rızâ-yi Mustafâ.

Gevâliyârî, Muhammed Gavs (ts.). *Bahru'l-hayât*. (Seyyid Mir Hasan, Thk.). Matba-u Rizvî.

Gevâliyârî, Muhammed Gavs (ts.). *İrşâdu'd-damâîr*. Library of Dargah Pir Mohamad Shah, AhmadAbad Gujarat, MC No.:86/4, Liby. S. No.: 1830-D.

Gevâliyârî, Muhammed Gavs (ts.). *Kilîd-i mehâzin*. y.y.

Gibson, T. (2007). *Islamic Narrative and Authority in Southeast Asia -From the 16 th to the 21st Century-*. Palgrave Macmillan.

Hakîm, S. (2004). *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*. (Ekrem Demirli, Çev.). Kabalcı Yayınevi.

Hanif, N. (2000). *Biographical Encyclopaedia of Sufis (South Asia)*. Sarup & Sons.

Haq, M. M. (1985). *Some Aspects of the Principal Sufi Orders in India*. Islamic Foundation Bangladesh.

Harîrîzâde Kemâleddin (ts.). *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâ'ik fî beyâni selâsili't-tarâ'ik*. Cilt. III. Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 430-432.

Hasenî, Abdülhay b. Fahreddin (1420/1999). *Nüzhetü'l-Havâtır ve Behcetü'l-Mesâmi' ve'n-Nevâzır*. Cilt. IV. Dâru İbn Hazm.

Isfehânî, Seyyid Cafer Seccâdî (1983). *Ferheng-i ıstılâhât ve ta'bîrât-ı irfânî*. Kitabhane-i Tahûrî.

İbn Manzûr (ts.). *Lisanü'l-'Arab*. Cilt. IV. (Abdullah Ali Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah & Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, Thk.). Dâru'l-Ma'ârif.

İbnü'l-Arabî (2008). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. Cilt. VIII. (E. Demirli, Çev.). Litera Yayıncılık.

Kâdirî, F. A. (1996). *Târih-i meşreb-i Şettâr*. Educational Book House.

Kehhâle, Ö. R. (ts.). *Mu'cemü'l-müellifîn*. Cilt. IX. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.

Knysh, A. (2000). *Islamic Mysticism A Short History*. Brill.

Knysh, A. (2011). *Tasavvuf Tarihi*. (İ. Durdu, Terc.). Ufuk Yayınları.

Lâhûrî, Gulâm Server-i (1894). *Hazînetü'l-asfiyâ*. Cilt. II. Munshi Naval Kishor.

Laskar, S. H. (2022). Life and the Religious Thought of Shaikh Muhammad Ghawth of Shattari Silsilah. *International Journal of Historical Insight and Research (IJHIR)*, 8 (1), 12-18.

Mândevî, Muhammed Gavsî Şettârî (ts.). *Gülzâr-ı ebrâr* (Farsî). y.y.

Mândevî, Muhammed Gavsî Şettârî (ts.). *Gülzâr-ı ebrâr*. (F. A. Haburî, Terc.). Mektebetü Sultâni Âlemgir.

Nath, R. (1982). Tomb of Sheikh Muhammad Ghauth at Gwalior (c. 1565). in *History of Mughal Architecture* (First Published). (Vol. I, ss. 217-229). Abhinav Publications.

Nizami, K. A. (1996a). "Gavs, Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt. XIII, ss. 403-404). TDV Yay.

Nizami, K. A. (1996b). "Gavsiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cilt. XIII, s. 404). TDV Yay.

Olivelle, P. (1981). Contributions to the Semantic History of Samnyāsa. *Journal of the American Oriental Society*, 101 (3), 265-274.

Radhakrishnan, S. (1922). The Hindu Dharma. *International Journal of Ethics*, 33 (1), 1-22.

Rifâî, K. (2000). *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*. (İkinci Baskı). Kubbealtı Neşriyatı.

Rizvi, S. A. A. (1983). *A History of Sufism in India: From Sixteenth Century To Modern Century*. Vol. II. Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.

Schimmel, A. (1975). *Mystical Dimensions of Islam*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Serkîs, Y. İ. (ts.). *Mu'cemü'l-matbû'ati'l-'Arabiyye ve'l-mu'arrabe*. Cilt. II. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.

Shoheh, M. (2018). Naskah al-Jawahir al-Khamsah Sebagai Sumber Rujukan Ajaran Tareka Tsyattariyah Dan Persebaran Salinannya. *Al Qalam*, 35 (1), 75-102.

Smith, M. (1991). *Bir Kadın Sufi Rabia*. (Ö. Eraydın, Çev.). İnsan Yayınları.

Şettârî, F. (ts.). *Menâkıbu Gavsiyye*. (Seyyid Muhammed Zâhir el-Hak, Terc.). Ebu'l-Âlâi Selîm Peris.

Şinnâvî, A. & Şeyhân, S. (1443/2021). *Tekmiletü şerhi'l-cevâhiri'l-hams*. Cilt. II. (Âsım İbrahîm el-Keyyâlî, Thk.). Kitab-Nâşirûn [Books Publisher].

Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Kabalcı Yayıncılık.

Ustaoğlu, S. O. (2002). *Geçmişten Günümüze Tarîkatlar ve Silsileleri*. Cilt. II. Filiz Matbaacılık.

Vecîhüddîn Eşref (2011). *Bahr-i zehhâr*. Cilt. II. (Âzermîduht Safevî, Tsh.). Merkez-i Tahkîkât-ı Fârsî/Dânişgâh-ı İslâmî-yi Aligarh.

Zamani, A. & Hashemi, F. (1393). Berresi ve moerrefi-yi nüsha-yi hatt-i cevâhir-i hams der akayid firke-yi Şettariyeh. *Feslnâme-i tahassusi sebuk şinasi nazm ve nesr-i farisi (Behari Edeb)*, (4), 405-418.

Ziriklî, H. (2002). *el-A'lâm Kâmus-ı Terâcîm*. Cilt. VI. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn.